

Vértesi Károly beszédeinek margójára

Polgári szellemiség és szimbolikus politika lehorgonyozottságai egy zombori
beszédgyűjteményben

Tanulmányom egy határterületen fekvő forrás értelmezési lehetőségeit mutatja be. Vértesi Károly saját kiadásában megjelent beszédeit, pohárköszöntőit, sürgönyeit és cikkeit elemzi. A megjelentetett írások nem az irodalmi esztétikum felől válnak fontossá. A velük való foglalkozás inkább kötődik a banalitások és mindennapi iránt érdeklődő történeti antropológia vagy az új kultúrtörténet területéhez. Reprezentativitásuk is vita tárgyát képezheti, ugyanis több hasonló kiadvány sorából lettek kiemelve. Ebben elsősorban egy rövid periódusra (1904–1907) vonatkozóan egy megyei szabadfoglalkozású értelmiségi ünneplési szokásai, fontosnak tekintett társadalmi eseményei és ügyei, valamint kapcsolathálója tükröződik.

A polgárságról alkotott kép az 1990-es években lezajlott magyarországi akadémiai paradigmaváltás keretében gyökeresen átalakult. E képünket a történelemkönyvek mellett a különböző korok világnézeti, ideológiai közhelyei is formálják: továbbsodródó diskurzusokként befolyásolják – olykor torzítják – azt a keretet, amelyen keresztül a laikus érdeklődő vagy a történeti rekonstrukciót végző visszatekint. A különböző politikai rendszerek polgárságról alkotott ideologikus történeti képét és közbeszédét, valamint a „nemesi jellegű, feudális” Magyarország sosem volt „valódi polgárságának” téves és meghaladott közhelyét a posztmodern paradigmaváltás során gondolták újra (lásd GYÁNI 2004; 13–15, GYÁNI 2002; 78–115). Történeti körökben megjelent a polgári családok különböző nemzedékeinek életmód-stratégia elemzése is (BÁCSKAI 1989, JÁVOR 2000). A polgári mindennapokhoz és ünnepekhez kötődő források elemzésénél a magyar kutatás pedig svéd–finn közvetítéssel adaptálta a nyugat-euró-

A tanulmány a 03217-es számú MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport keretében jött létre.

pai megközelítéseket (lásd FRYKMAN–LÖFGREN 2005; BRANCH 1999; HOFER–NIEDERMÜLLER 1987; GYÁNI 1998).

A polgári szellemiség (ethosz) és világgép egymást kölcsönösen a természetesség és magától értetődőség által erősíti és teszi elfogadhatóvá. Az ethosz az emberek alapvető viszonyulása saját maguk és az élet által visszatükrözött világ felé (GEERTZ 2001; 7). A bácskai polgárság közös ünnepnapjait, szokásait és rutinjait vizsgálva egyaránt találkozunk a valóság esetlegességétől jól elhatárolható eszmékkal, világról és önmaguk szerepéről alkotott nézetekkel és azok konkrét, kontextusfüggő megnyilvánulásaival. Az eszmék, stratégiák, elvárások és megvalósulásaik esetében fontos a mintakövetés, az a tapasztalat útján megismert példa, amely modellként – ha nem is ugyanazon formában, de – követhető. A polgárság esetében ilyen mintákat a nemesség nyújtott (BÁCSKAI 1989; 110–170). A Kárpát-medencei és a megyei polgárság megjelenése egyrészt a városokhoz, azok többnyire német nyelvi szituációkban élő 18. század végi és 19. századi lakosaihoz kötődött, másrészt történeti gyökereit és súlyát tekintve eltért a klasszikus nyugat- és közép-európai városi polgárságtól. A megye polgársága tágabb közegében, a Monarchia keretében körvonalazódott.

A vizsgált köszöntők, beszédek, táviratok egy komplex polgári életformának csupán egy szeletét adják, ráadásul a szerző válogatásában. Ezek ugyanakkor több tekintetben megvilágítják azoknak a középrétegeknek az életét, akik a helyi és regionális nemzeti kultúrát formálták. A paradigmaváltás körül a néprajz számára az elitek világa azért vált figyelemre érdemessé, mert a nemzeti műveltség részévé ez a réteg tette a népi kultúra egyes elemeit is, ami egyszerre volt szelektálás és beemelés. Virter Károly, az útleíró és függetlenségi politikus főként az előbbire, a nemzeti kultúra-felfogás alakítására szolgált tanulságos példát.

Virter, az ügyvéd

Szinnyei József a dualizmus korának irodalmi és közéleti személyiségeit felsorakoztató életrajzi lexikonjában Vértesi Károlyt – aki az 1900-as évek elején már országosan ismert utazó és útleíró volt – tanulmányain, valamint szakmai és közéleti társasági tagságain keresztül mutatta be (SZINNYEI 1914; 1163–1164). Vértesit az 1980-as évek végének tudománypromótor-vajdasági helytörténetírása is számon tartotta (KALAPIS 1987; 201–216). Jelen tanulmány Vértesi Károlynak, a budapest–zombori ügyvédnek a személyét a polgári/nagypolgári lét sajátos lényegi vonásai, ethosza felől kívánja megvilágítani.



VÉRTESI KÁROLY

a
Bács Bodrog Megyei Irodalmi Társaság
és a
Rákóczi szoborbizottság
elnöke.

Vértési Károly köz- és váltóügyvéd Zomborban, a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság elnöke, útirajzíró, szakíró, szónok és publicista, 1843. október 22-én Zomborban született. Atyja Virter Ferenc, Zombor város főjegyzője, később Bács-Bodrog vármegyei törvényszéki ülnök volt. Anyja a nemesmiliticsi Czintula Fáni (HERRMANN 1911; 5).

Vértési Károly nemcsak a megyei közéletnek, hanem a dualizmus kori magyarországi társadalmi átalakulásnak is jellegzetes alakja volt. Apja, Virter Ferenc a szerb vajdaság megszűnését követően, az 1862-től 1867-ig

terjedő időszakban, a korábbi megyei törvénykezés visszaállításával, a zombori törvényszéki ülnökök között található¹ (ZSOLDOS 1909; 458).

Az anyai köznemesi ág 1580-ban nyert címeres nemesi oklevelet, nemességét 1798-ban Torontál vármegyei nemesi bizonyítványa alapján Bács-Bodrog vármegyében hirdették ki. 1803-ban Czintula János Nemesmiliticsen adományt, 1806-ban pedig Nemesmiliticsi előnevet nyert. Fiai közül Antal 1848–1849-ben a Bács-Bodrog vármegyei nemzetőrség őrnagya volt (REISZIG 1909; 577, lásd még BOROVSZKY 1909; 197–232).

Amíg a német apai és a köznemesi anyai ág önmeghatározása a korábbi rendi hagyományokon alapuló hungarus tudat lehetett, addig a családnevet 1885-ben Virterről Vértesire magyarosító² Károlyt az 1848-as forradalom modern nemzetértelmezésén nyugvó magyar asszimilatív nemzeteszmé határozta meg.

A névmagyarosítás a kiegészítést követően 1881-től szerveződött át „össztársadalmi ügyé, mivel az uralkodó nyilvánosság fórumain egyre rendszeresebben lett tárgyalások és polémiák tárgya” (KARÁDY-KOZMA 2002; 49). Többé már nem tekintették családi magánügynek, hanem a modern magyar nemzetkoncepció egyik mozgalmává, a társadalomkép magyar jellegét erősítő eszközzé vált. Virter névmagyarosítása arra a kezdeti időszakra esett, amikor még ennek szószólói a sajtó és egyes civil társadalmi kezdeményezések voltak.

Vértesi Károly szabadfoglalkozásúként és a lokális polgári felsőközép-osztály tagjaként kifejtett tevékenységét Európa-szerte a hasonló társadalmi rétegek nemzeti kultúra alakításában játszott szerepének tükrében kell értelmezni. Az életrajzi vonatkozású írások által kiemelt tanulmányaiban a *Bildung* felvilágosult eszménye tükröződik, amely közvetetten későbbi útleírói és közéleti tevékenységében is megjelenik. Nevelő volt Beniczky Ödön országgyűlési képviselő, nagybirtokos és neje, Keglevich Stephania grófnő családjánál, továbbá Hinka Józsefnél, a Magyar Tudományos Akadémia ügyvédjénél. A Just családnál is tanított, miközben az egyetemen orvosi és természettudományi előadásokat is hallgatott (HERRMANN 1911; 5). Többször volt a városi küldöttség tagja. „Rudolf trónörökös násülésekor a budavári királyi palotában 1881. május 19-én az udvarnál tartott

¹ Zsoldos Benő zombori törvényszéki jegyző, Vértesi Károly pedig a Bács-Bodrog vármegye kötetek fejezeteinek egyik felülbírálója.

² Virter Ferencnek nem mindegyik fiúgyermeké névmagyarosított. Ifj. Herrmann Antal külön kiemeli Virter Károly névmagyarosítását egy 1888-ban megjelenő kötet említésénél: „Ekkor már ismert író, aki a Virter nevet Vértesivel cserélte fel, ezzel is kifejezést adva igazi magyar érzelmének” (HERRMANN 1911; 10).

fogadtatási estélyre és Tisza Kálmán miniszterelnök estélyére is volt hivatalos” (HERRMANN 1911; 6).

Vértesi szerepvállalásában a korabeli középosztályt átható törekvésként tetten érhető a nemzeti keretek között átértelmezett *bürgerliche Verbesserung* felvilágosult gondolata is, amely a társadalomról és a világról szerzett pozitív, racionális tudást a társadalom e világi jobbátételére vélte alkalmasnak. „Vértesi Károlynak, mint világlátott, nagy műveltségű embernek, a társadalom a közéletben mindig kiváló szerepet biztosított. Különösen szülővárosában, Zomborban alig volt az utóbbi évtizedekben közéleti tevékenység, melyben a főszerepet ne Vértesi vitte volna. Ezenkívül jártában-keltében mindenütt ponderált. Felvilágosodott, tisztult lelkivilágával, mély, erős, hazafias érzelmeivel mindenütt – a haza határain belül és kívül – szóval és írásban hathatósan működött a magyarság érdekében. Vértesi Károlyról, mint szónokról nem kell külön megemlékeznünk, mert irodalmi munkásságának négy kötete tartalmazza ünnepi, hazafias beszédeit, felköszöntőit stb., s így azok tartalmából is meggyőződhetünk róla, hogy a magyar közéletnek milyen kiváló szereplője Vértesi Károly” (HERRMANN 1911; 8) – írta ifj. Herrmann Antal.

Vértesi, a közvetítő

Vértesi személye és tevékenysége főként a modern polgári minták közvetítése felől válik számunkra érdekessé a főváros és a megyeközpont között. Vértesi társasutazásainak egzisztenciális alapját a megyei elithez tartozó családi háttere és zombor–budapesti ügyvédi karrierje biztosította. Szabadfoglalkozásúként ideje felett önmaga rendelkezett, ami a nemesség időhasználatához hasonlóan gyakran jelentette a munka, a kedvtelés és a társadalmi kapcsolatok építésének/mobilizálásának összerosódását.

A modern európai önképben jelentős szerepet játszott az utazás. Ennek során a nyugat-európai felfedezők és nagypolgárok saját önképüket alakíthatták ki és erősíthették meg. A nagypolgári lét elengedhetetlen utazásai során formálódó antik örökség és az Európán kívüli világ képehez két fontos további nagypolgári mozzanata társult: a világkiállítás és a sajtókongresszus eseménye. A világkiállítás a modern államok/nemzetek tőkés iparának és egyúttal nagypolgárságának fontos reprezentációs alkalma volt (KIRSHENBLATT-GIMBLETT 1998; 79–81). A sajtó pedig a modern társadalmi kérdések újszerű fóruma lett, amely – réteglapokról lévén szó – a helyi középosztályok eltérő csoportigényeit artikulálta az adott lap mögött álló hírlapírói és kiadói elit olvasata szerint (vö. LIPTÁK 2002; 33–36). Vértesi Károly utazásait sorra követték a tárcákban, szemelvényekben, majd önálló kötet formájában is megjelenő útleírások (HERRMANN 1911; 10, GLESZER 2010).

Vértesi Károly útleírásain és beszédein keresztül egy megyei és fővárosi nagypolgár világlátásába, irodalmiasságról alkotott elképzeléseibe nyerünk betekintést. A nyugati fejlődésgondolat a külhonban szerzett tapasztalatokkal együtt a saját település, térség, ország és nemzet „fejlesztését”, modern értelemben vett „jobbátétele” iránti igényt is jelentette. Ennek gyakorlati megvalósulását azok a különböző egyesületi tevékenységek jelentették, amelyekben Vértesi szintén aktív szerepet vállalt.

A közreadott beszédek útleírásokat nem tartalmaznak. Ezekre csupán a már megjelent szerzői kiadású könyvek listájában történik utalás. A beválogatott szónoklatok és a névmutatóból (VÉRTESI 1908; 205–214) tükröződő földrajzi mobilitás viszont a középrétegek modern utazási kultúrája nélkül aligha értelmezhető. Ezek az utazások egy másik síkon közvetítettek, s összekötötték az országos és megyei törekvéseket. A modern politikai gondolkodás keretei szintén a 19. század folyamán alakultak ki. A hatalom egyrészt már nem kezelte „nyájként” az alattvalókat, hanem a modern tömeg tagjait „megmunkálni” törekedett, azaz szerződéses viszonyokat teremtve „célra irányítani” s a céloknak megfelelően formálni az individuális öntudatra kelt polgárokat. Másrészt az individualizmuson nyugvó polgár világának középpontjában önmaga a polgár állt. „Isten, a transzcendencia főként két formában fért meg benne: mint az egyén szubjektív-személyes viszonya Istenhez vagy mint a személy mögött álló *hagyomány* része” (KAPITÁNY–KAPITÁNY 2007; 383). A vallás korábbi világmagyarázó, világösszefogó szerepét pedig a saját világának középpontjában álló polgár világalakító tevékenységeként felfogott politika vette át. Az önmeghatározás keretei ekképp politikaiak lettek: a nemzethez tartozás, ami a nemzetek közötti politikai viszonyokban nyert jelentőséget, illetve a politikai irányzat, a párt megválasztása (KAPITÁNY–KAPITÁNY 2007; 384). Ebben a kontextusban nyer értelmet a polgárság közjogi vita mentén történő 67-es és 48-as, azaz függetlenségi elköteleződése is. Vértesi – többek között a Kossuth Album munkatársaként – a függetlenségi szimbolikus politikát közvetítette, a függetlenségi körökkel és a Kossuth mellett elköteleződő 48-as veteránokkal tartott kapcsolatot.³

Vértesi, a hazafi

Vértesi Károly beszédei – az általa megfogalmazott „hazafiság” – egy szimbolikus realitás volt. Elsősorban azt tükrözik, ahogyan szerinte az őt körülvevő világnak alakulnia kellett volna. A tényleges hatalmi politika

³ A bácskai sajtóvitákban, ahogyan a közélet más területein, feltűntek olyan 48-as veteránok is, akik királyhűek voltak, a 67-es törekvéseket támogatták.

vagy reálpolitika az e mögött meghúzódó valóság volt (vö. GERŐ 2004). A. Sajti Enikő szerint a függetlenségi retorika pusztán látszatnak tekintendő. „Délvidék már régóta nemzetiségi terület volt. Ennek ellenére lakói biztos kormánypárti szavazóknak számítottak, a 48-as alapú ellenzéki is igen gyorsan átadta a helyét a 67-es politika támogatóinak” (SAJTI 2004; 17). A német polgárságot és a szerb földbirtokosokat egyaránt a Dinasztia iránti lojalitás kötötte a Monarchiához. A rendi, dinasztikus korban nem az etnicitás vagy a nyelviség játszott döntő szerepet, hanem az azonos kiváltságokkal rendelkező csoportok alkottak egy rendet, és ezek összessége a rendi nemzetet. Így tehát a nemest a kiváltságai emelték a nem nemesek fölé és nem az, hogy milyen nyelven beszélt. Ez a *natio Hungarica* kifejezés felől érthető meg. A *natio Hungarica* a rendi felfogásban gyökerezett a Magyar Korona Országaiban. A *natio Hungarica* etnikai, vallási hátteret figyelmen kívül hagyó nemesi nemzetet jelölt. Ezen alapult a „*Hungarus*” tudat, amely a reformkorban a rendi, később nemzetiségi szakadékok áthidalására használt alternatív nemzetkoncepcióként tűnt fel. E felfogás az 1844-es nyelvtörvénnyel realitását veszítette. A nyelvi alapú nemzetkoncepció maradt kizárólag a főáramban (PAJKOSSY 2005; 207). A nyelvkérdés és a magyar nyelv hivatalossá tétele szembeállította a liberális magyar nemesi elitet a nemzetiségi elit csoportokkal. Míg a latin volt a hivatalos nyelv, a *Regnum Hungarorum* egyik etnikai közösségének nyelve sem volt kiváltságos helyzetben (SZÁSZ 1998; 193). Viszont egy 1842-es felmérés szerint a Magyar Korona területén élő népesség mindössze 37%-ának volt magyar az anyanyelve (DOBSZAY-FÓNAGY 2005; 81), ezért a magyar liberális politikai elit a nem magyar anyanyelvűek asszimilációját tűzte ki célul. A magyar nyelv hivatalossá tételével, ezáltal pedig a nemzetiségi elit csoportok liberális magyar nemesi elittel való szembekeverülésével függ össze, hogy a magyar nemzeti törekvésekkel párhuzamosan kibontakozó nemzetiségi törekvések leginkább a magyarokkal szemben határozták meg magukat. Szász Zoltán szerint a nemzetiségek elkülönülési folyamata megkövetelte, hogy a nemzetiségi törekvések sikere ne a hatalom ajándékaként jelenjen meg, hanem nemzeti vívmányként. Az 1848/49-es magyarországi események lehetőséget teremtettek a nemzetiségek számára, hogy a magyarokkal szemben, intézményes keretekben megmutassák érdekérvényesítő képességüket (SZÁSZ 2007; 141). Ez a konfliktus – a nemzetiségi diskurzus, valamint a nemzeti–dinasztikus el-lentét – hatotta át azt a függetlenségi szimbolikus politikát is, amelyet a Vértessire magyarosított Virter Károly – a megye megbecsült személyiségeként – az irodalom, a közélet és a gazdaság szervezése terén kifejtett.

Ha a nemzeti szimbólumok és hagyományok lehorgonyzottságát vizsgáljuk, kézenfekvő példák lehetnek a legkülönfélébb alkalmakkor elhangzott köszöntőbeszédok. A polgári szociabilitás alkalmaira különböző kiadványok szolgáltatnak kész mintákat hazafias alkalmi beszédekhez és pohárköszöntőkhöz (a teljesség igénye nélkül MÉLYACSAI é. n., MÉHES é. n.). Vértesi részben ezt a gyakorlatot követve, részben megyei szerepvállalásából eredően saját – konkrét alkalmakhoz kötődő, datált – köszöntőit adta közre. A gyakran szóvirágok sorjáztatásaként ható szövegek számunkra – Hofer Tamás nyomán – abból a szempontból válnak fontosá, hogy a helyi gyakorlatok szintjén miként horgonyzódnak le a nemzeti szimbólumok és gondolatok.

A 19. század modern nemzeti jelenségeit az elmúlt évtizedekben a hagyományalkotás és az autenticitás felől különböző elméleti keretek között kísérelték meg értelmezni. A történeti konstruktivizmus az új hagyományalkotást és az új igényekhez igazított közösségi mozgósító kereteket emelte ki, míg a szociálintropológiai hagyománykonceptió nem tett lényeges különbséget eredeti régi és új kitalált hagyományok között, tekintettel azok folyamatosan változó szociokulturális kereteire. Míg az előbb Hobsbawm, Gellner, Bendix nevéhez köthető, az utóbbinál Eriksen, Honko, Avi Sagi említhető (HOBSBAWM–RANGER 1989, BENDIX 1997, BRANCH 1999, SAGI, 2008). A függetlenségi szimbolikus politika nemzeti hagyományait akár tekintjük új hagyományoknak, amelyek a tőkés verseny keretei között a nemzetállamon belül közös cselekvésre tudják ösztönözni a tömegeket, akár régi szimbólumok és toposzok új körülmények között zajló értelmezésének, közös bennük a jövőképet, közösségi célt kijelölő vonatkozás. A beszédek és köszöntők közreadásának idején ilyen szimbolikus keret volt a nemzeti irodalmi kánon mellett Rákóczi Ferenc, illetve az 1848/49-es események emlékezeti kánonja. Az előbbi – Péter László értelmezését követve – rendi társadalomban bekövetkezett viszály az uralkodó és a nemesség egy része között, míg az utóbbi a rendi és a modern nemzeti társadalom határán bekövetkezett hasonló konfliktus volt (PÉTER 2004). Vértesi mindkét történelmi esemény nemzetivé váló emlékezeti kánonjának alakításában, továbbításában aktívan részt vett. Vértesi a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság, a március 15-i és október 6-i „hazafias ünnep-rendező bizottság”, az ebből kinövő Schweidel-szoborbizottság és a Rákóczi-szoborbizottság elnökeként, valamint a Rákóczi Asztaltársaság tagjaként Zombor és a megye legtöbb függetlenségi társadalmi kezdeményezését kézben tartotta (vö. TRENCSENY 1909; 233). Az aradi vértanú egész alakos szobrával és az ország első egész alakos Rákóczi szobrának felállításával Vértesi a függetlenségi szimbolikus

politikai megyeközpontbeli emlékezeti helyeit teremtette meg (GLESZER 2009, GLESZER 2010). A nép történetét a hit tárgyává tévő immanens vallás jegyében – amit a vallásszociológia civil vallásnak, a magyar történelmi adaptáció nemzetvallásnak tekint (GERŐ 2004) – vértesi nemzeti oltárokként aposztrofálta az általa előmozdított, széles társadalmi összefogással, közadakozásból létrejött szobrokat. Vértesi ezt ki is fejtette egyik pohárköszöntőjében, amit özv. dabasi Halász Gedeonné szül. Schweidel Annára és fiára mondott a kápolnásnyéki Halász-kastélyban tartott vacsorán 1907. augusztus 21-én: „Maradjon nekem csak az a lelkiöröm, hogy városunk nagy szülöttének, az aradi Golgothán kiszenvedett nemzeti vértanunak a szobra áll, és ércbe öntött néma alakja is tanít, buzdít a hazaszeretetre, ennek a tanításnak lett ő az apostola” (VÉRTESI 1908; 94).

A konkrét nemzeti ünnepek megemlékezésein túl a kultuszok összefonódására, a nekik tulajdonított társadalmi funkcióra Vértesi több rövid köszöntője is rámutat. A hódásági függetlenségi párt megalakulását követő díszebéden (1907. július 7.) „A jó magyarokra” mondott pohárköszöntője szemléletesen mutatja be függetlenségi kultuszok szoros összefonódását a modern nemzetértelmezéssel és annak asszimilatív törekvéseivel.

„Azért, hogy a hazafias eszméket terjesszük, alakítottunk hazafias ünnepélyeket rendező bizottságot, emeltünk a szabadsághőseinknek szobrokat, hogy azokon, mint oltárokon, a hazafiságnak áldozhassunk, úgy a márciusi szent napon, valamint az októberi gyásznapon. Tovább mentünk, szerveztünk függetlenségi pártot és kört, Irodalmi Társaságot, hogy terjesszük a szabadság eszméjét, a csengő magyar nyelvünk körét minél jobban tágítsuk ki. Ma pedig, ebben a német ajku honpolgárok által lakott városban zeneszó mellett felvonulva, kocsisornak robogása közben, felzavarjuk a kisvárosi csendet, az ünnepi szónok ajka ékes beszédekre nyilván, kérve kértük a lakosságot, hogy színvallással, fogadja el a függetlenségi párt eszméit. Jól tudjuk, hogy gondolkozóba ejtettük önöket itteni uraim, de aki gondolkozik, cselekszik. Magyar érzés kell csupán csak ehhez a jó dologhoz, a nyelv, az mellékes, és mivel, valamennyien, a magyar szent koronának a tagjai vagyunk, magyarságos cselekedetekkel fényesítsük a magyar szent koronát; iszom azért minden jó magyarnak a jólétére. Aki nem az, legyen az!” (VÉRTESI 1908; 90–91) Vértesi beszéde végén ugyanakkor korábbi nemzetkoncepciókhoz is visszanyúl, nemzetiségi közegben a „hungarus” tudatra alapoz, és asszimilációra buzdít.

A függetlenségi szimbolikus politika mögött ugyanakkor a nemzeti keretek között tevékenykedő tőkés érdekek mobilizációs stratégiái is meghúzódtak. Vértesi a hazai ipart Magyar Védő Egyesület és a magyar háziipart védő Tulipánkert Szövetség zombori fiókjának, valamint a zombori

tisztviselők fogyasztási szövetkezetének kezdeményezője és elnöke volt (TRENCSÉNY 1909; 234). A konstruktivista történeti megközelítés szerint a gyorsan változó társadalom új eszközöket igényelt, „hogyan biztosítsák és kifejezzék a társadalmi kohéziót és önazonosságot, valamint hogy strukturálják a társadalmi kapcsolatokat” (HOBSBAWM 1987; 263). Hobsbawm felfogásában a nemzeti hagyományok ideologikus eszközök, amelyek a modernizációnak, a munkaerő megnövekedett horizontális mobilitásának körülményei közepette a versenyhelyzet monopolisztikus szűkítésére szolgálnak. Karl Wolfgang Deutsch nyomán úgy tekinti, hogy az iparosodottság és a modern piacgazdaság viszonyai közepette gazdasági és pszichológiai előnyök származnak minden sikeres csoportképződésből. A gazdasági vagy kulturális versengés viszonyai között a nemzethez tartozás hangsúlyossá teszi a csoportpreferenciákat és csoportszolidaritásokat, és így tendenciájában minden külső versenytársat kizár. Mivel mindegyik „kitalált tradíció” a történelmet használja legitimációs eszközként és a csoportkohézió létrehozójaként, elemzésük rávilágít az egyes korok múlthoz való viszonyára (HOFER–NIEDERMÜLLER 1987; 2).

A védő egyesületek és fogyasztási szövetkezetek cselekvésre ösztönző jelképeit Vértesi is a nemzeti történelemből merítette. A Magyar Védő Egyesület megalakításakor tartott megnyitóbeszédében Vértesi a zombori városháza nagytermében, a Rákóczi-hamvak hazahozatalának évében (1906. április 26-án) Rákóczi és Kossuth kultuszát kötötte össze a nemzeti gazdasági törekvések kérdésével. „Ebben a teremben, annak az erkélyéről szoktuk ugyanis megülni évenként a március 15-iki szabadságünnepet. Itt tartottuk meg a Kossuth- és Rákóczi-ünnepélyeket. Ma is ebben a teremben gyűltünk össze, mert hazafias ünnepet akarunk ülni, olyan ünnepet a magyar lelkeknek, melynek ha nincsenek is külső diszei, de annál mélyebbek az érzései szívünknek, mikor összejöttünk zászlót bontani. A Magyar Védő Egyesület zombori fiókját akarjuk ma megalakítani” (VÉRTESI 1908; 40). A gazdasági törekvések legitimációját is a nemzeti történelemből és a függetlenségi szimbolikus politikából merítette. „Annak a régi való jó, 1844. október 6. napjáról való, Kossuth apánk által megalakított országos védő egyesületnek az emlékezete, képe tűnik fel a lelkemben, amely akkor sok szép szóra, oly nagy tetszést és lelkesedést idézett elő és erős akaratnyilvánítást vett ki az akkori hazafiakból. [...] Ma, ott állunk, hogy a küzdelmet újra fel kell vennünk. Az 1844. évi október 6. napjából gyásznap lett, miként az 1849. évi október 6. napjából, de mindig az a vigasztalásunk, hogy halál után a feltámadás következik embernél, az elnyomott eszménél, mert él a magyar, áll Buda még, sőt reményünk van arra, hogy ragyogóbbá válik budavári királylak, mint valaha. Mi pe-

dig föleszmélve, tisztán látva, a történelmi multból merítve a tapasztalást, lássunk komolyan az ernyedetlen munkához, soha nem lóhadó jó kedvvel, igaz magyar lelkesedéssel” (VÉRTESI 1908; 40–41). A mindennapok részévé váló szimbolikus megjelenítést, lehorgonyzottságot a kereskedők táblakihelyezése adta volna. A kezdeményezés azonban egy év alatt sem talált Zomborban visszhangra, a Magyar Védő Egyesület tábláját csak hét boltban tetté ki. Ők Vértesi beszédében szintén nemzetvallási kontextusba helyeződtek: „Ne csak a Kossuth Lajos-utcai kereskedők értsék meg Kossuth 1844. évi szózatát, hanem mások is, iparosok, akik a hazafias mozgalomból legtöbbet nyerne” (VÉRTESI 1908; 54).

A szimbolikus cselekedet és fogyasztói minták Vértesi tolmácsolásában a nemzeti ünnepek rituális vonatkozásaival is összeforrtak. „Nálunk, városunkban, évtizedek óta éneklük hazafias ünnepélyek alkalmával a hazafiságos érzésű dalárdák a Szózatot és Himnuszt. Tódulnak az ünnepélyre, hogy helyet alig találunk. Folytonosan cseng a fülünkbe, hogy »Itt élned, halnod kell.« Az is, hogy »Isten áldd meg a magyart... bőséggel«. Ha tehát itt élünk, halnunk kell, emeljük virágzásra a magyar ipart, adjunk munkát a magyar népnek, hogy az ne legyen kénytelen kivándorolni. Ha bőséget akarunk, ne szórjuk a pénzünket a szomszéd államba, külföldre, mert a sok kicsi sokra megy, nekünk, mindégre elvesz” (VÉRTESI 1908; 55).

Vértesinek a megyeközpont szintjén meghonosított országos törekvései a középrétegek fogyasztási szokásait érintették, azokat kívánták nemzeti keretek közé terelni. Utal erre a gyarmatáru iránti igény említése is. „A Zombor városban élő köz- és magántisztviselők közül többen, kiknek a fizetése nem áll arányban a napról-napra fokozódó drágasággal [...] segíteni akarunk magunkon, ez a cél. [...] Nem akar ez hadüzenet lenni senkinek [...] zaklatott édes hazánk és a Magyar Védő Egyesületnek is a szolgálatába állunk akkor, mikor magyar, honi háztartási cikket kívánunk fogyasztani, nemde uraim, a fumei kikötőből, a magyar révvároson át kívánjuk a gyarmatárukat, a délvidéki gyümölcsöket, magyar vizeken és vasutakon szállítva megszerezni. Szinte sejtelemszerűen látom, hogy a mi szövetkezetünk lesz városunkban a legmagyarabb bolt. Magyarországi ásványviz, sajt, cukor stb. Ugyebár uraim, nem kell nekünk más, megelégszünk a magunkéval, jobban izlik az” (VÉRTESI 1908; 47). A tényleges fogyasztási szokásokra és a nemzeti szimbolikus törekvések azokban való lehorgonyzottságára azonban egyértelműen csak a családi vásárlói könyvek elemzésével derülhetne fény (vö. BARNA 2011). A szimbolikus politika jelképei és toposzai mögött viszont egyértelműen megjelent a reálpolitikai gazdasági törekvés: „Ne sajnálja senki az obulusát, mit a Védő Egyesületnek ad,

mert magának adja azt, egyik kézről a másikba teszi csak s minden pénzünk itthon marad, mit a hazai gyártmányú cikkekre adunk ki” (VÉRTESI 1908; 56) – buzdított Vértesi.

Adalékok a bácskai polgári szellemiséghez

Vértesi és a megyei elit saját kiadásban, monografikus munkákban, valamint heti- és napilapokban megjelent írásai a bácskai magyar közélet meghatározó diskurzusainak történeti alakulására, a modern polgári öntudat jegyeit magukon viselő önszerveződések stratégiáinak formálódására, különböző toposzok és szimbólumok útjaira, összefonódására vagy szembeállítódására mutathatnak rá. Az a kor és közeg, amelyben ezek az írások keletkeztek, mai világunk számos magától értetődőnek tekintett jelenségének gyökere a tárgyi világ dolgaitól és gyakorlataitól a kultúra szimbolikus elemeiig. Ezek feltáró elemzése az ezredfordulón teljesedett ki, vajdasági vonatkozásaiban viszont több tekintetben még felkutatásra vár.

Kiadás(ok)

- MÉHES András (é. n.): *Magyar pohár-köszöntő*. Az életben előforduló minden alkalomra. Felköszöntő-könyv. Méhner Vilmos kiadása, Budapest
- MÉLYACSAI (é. n.): *Pohárköszöntők (Toastok)*. Felköszöntők keresztelés, menyegző, névnap, születésnap, ezüst-, aranymenyegző, előléptetés, társas összejövetelek, ebédek, estélyek és más mulatságok alkalmával. Minden rendűek és ranguk számára. Harmadik javított és bővített kiadás. Pohárköszöntések. Lampel Róbert/Wodianer F. és fiai Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedés Kiadása, Budapest
- VÉRTESI Károly (1908): *Vértesi Károly Legújabb beszédei 1904–1907*. Hazafias ünnepélyeken – gyűléseken küldöttségben – pohárköszöntők – sürgönyök útján – vegyes. Szerző kiadása, Zombor

Irodalom

Könyv

- BÁCSKAI Vera (1989): *A vállalkozók előfutárai*. Nagykereskedők a reformkori Pesten. Magvető Könyvkiadó, Budapest
- BENDIX, Regina (1997): *In Search of Authenticity*. The Formation of Folklore Studies. The University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin – London
- FRYKMAN, Jonas–LÖFGREN, Orvar (2005): *Culture Builders*. A Historical Anthropology of Middle-Class Life. Translated by Alan Crozier, foreworded by John Gills. Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, and London

- GERŐ András (2004): *Képzelt történelem*. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX–XX. századi történetéből. Eötvös Kiadó–PolgART Kiadó, Budapest
- GYÁNI Gábor (1998): *Az utca és a szalon*. Társadalmi térhasználat Budapesten, 1870–1940. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest
- GYÁNI Gábor (2002): *Történelemszűzdiskurzusok*. A Múlt ösvényein sorozat. L'Harmattan, Budapest
- HERRMANN Antal, ifj. (1911): *Vértesi Károly élete és munkái*. 32 képpel. A Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság elnökének negyven éves írói jubileumára. Irta ifj. Herrmann Antal dr., a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság választmányi tagja. Első Váci Sajtó
- JÁVOR Kata (2000): *Életmód és életmód-stratégia a pécsi Zsolnay család történetében*. Néprajzi Tanulmányok sorozat. Akadémiai Kiadó, Budapest
- KALAPIS Zoltán (1987): *Régi bácskai és bánáti utazók*. Forum, Újvidék
- KAPITÁNY Ágnes–KAPITÁNY Gábor (2007): *Túlélési stratégiák*. Társadalmi adaptációs módok. Kossuth Kiadó, Szekszárd
- KARÁDY Viktor–KOZMA István (2002): *Név és nemzet*. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig. Osiris Kiadó, Budapest
- KIRSHENBLATT-GIMBLETT, Barbara (1998): *Destination Culture*. Tourism, Museums and Heritage. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London
- LIPTÁK Dorottya (2002): *Újságok és újságokvasók Ferenc József korában*. Bécs–Budapest–Prága. L'Harmattan, Budapest
- SAGI, Avi (2008): *Tradition Vs. Traditionalism: Contemporary Perspectives in Jewish Thought*. Rodopi, Amsterdam–New York
- A. SAJTI Enikő (2004): *Impériumváltások, revízió, kisebbség*. Magyarok a Délvidéken 1918–1947. Napvilág Kiadó, Budapest
- SZINNYEI József (1891–1914): *Magyar írók élete és munkái*. XIV. kötet Kiadja Hornyánszky Viktor, Budapest

Gyűjteményes kötetben megjelent tanulmány

- BOROVSKY Samu (szerk./1909): *Magyarország vármegyéi és városai*. Bács-Bodrog vármegye I–II. Budapest
- BRANCH, Michael (ed./1999): *National History and Identity*. Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region Nineteenth and Twentieth Centuries. Finnish Literature Society, Helsinki
- DOBSZAY Tamás–FÓNAGY Zoltán (2005): A Rendi társadalom utolsó évtizedei = *Magyarország története a 19. században*. Szerk. Gergely András. Osiris, Budapest, 57–124.
- GEERTZ, Clifford (2001): *Az értelmezés hatalma*. Antropológiai írások. Második, javított kiadás. Osiris Kiadó, Budapest
- GLESZER Norbert (2010): A Rákóczi-kultusz első „oltára”. Vértesi (Virter) Károly szerepe egy Bács-Bodrog vármegyei függetlenségi kultusz emlékhelyének kialakításában = *Szenvedély és szolgálat*. Tanulmányok a hatvanasz-

- tendős Silling István tiszteletére. Szerk.: Dévavári Beszédes Valéria–Silling Léda. Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság, Szabadka, 419–438.
- GYÁNI Gábor (2004): 'Az újra felfedezett polgári múlt' = *Sokszínű kapitalizmus*. Pályaképek a magyar tőkés fejlődés aranykorából. Szerk. Sebők Marcell. HVG Kiadó, Budapest, 13–15.
- HOBBSAWM, Eric–RANGER, Terence (ed./1989): *The Invention of Tradition*. Past and Present Publications. First published 1983. Cambridge University Press, Cambridge–New York, Port Chester–Melbourne, Sydney
- HOBBSAWM, Eric (1987): A hagyományok tömegtermelése. Európa 1870–1914. (Mass-Producing Traditions. Europe, 1870–1914) = *Hagyomány és hagyományalkotás*. Tanulmánygyűjtemény. Szerk. Hofer Tamás–Niedermüller Péter. MTA NKCs, Budapest, 227–297.
- HOFER Tamás–NIEDERMÜLLER Péter (szerk./1987): *Hagyomány és hagyományalkotás*. Tanulmánygyűjtemény. MTA NKCs, Budapest
- PAJKOSSY Gábor (2005): A reformkor = *Magyarország története a 19. században*. Szerk. Gergely András. Osiris, Budapest, 191–235.
- PÉTER László (2004): Ország és királya a hatvanhetes kiegyezésben = *A kiegyezés*. Szerk. Cieger András. Osiris, Budapest, 546–583.
- REISZIG Ede (1909): Bács-Bodrog vármegye nemes családai = *Magyarország vármegyéi és városai*. Bács-Bodrog vármegye II. Szerk. Borovszky Samu. Budapest, 559–602.
- SZÁSZ Zoltán (2007): Nemzetállamiság a soknemzetiségű birodalomban = *A Monarchia kora – ma*. Szerk. Gerő András. Habsburg történeti monográfiák 1. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 136–153.
- TRENCSENY Károly: Zombor = *Magyarország vármegyéi és városai*. Bács-Bodrog vármegye I. Szerk. Borovszky Samu. Budapest, 207–236.
- ZSOLDOS Benő (1909): Törvénykezés = *Magyarország vármegyéi és városai*. Bács-Bodrog vármegye I. Szerk. Borovszky Samu. Budapest, 435–462.

Folyóirat-publikáció

- BARNA Gábor (2011): A fehérgyarmati Tóth család bevásárlási könyve. *Alba Regia*, Annales Musei Stephani Regis 40. Székesfehérvár, 293–303.
- GLESZER Norbert (2009): Rákóczy itthon. A Rákóczi-hamvak hazahozatalának rítusai Bács-Bodrog vármegyében a sajtó tükrében. *Bácsország*, 4. 59–68.
- GLESZER Norbert (2010): Az utazó polgár – Vértesi (Virter) Károly. *Bácsország*, 4. 68–75.